

Baltasarem regem populumque interficiunt, urbem turremque destruunt, regnum suscepit Darius Medus annos natus 62. *Jerom. li.* Cyrusque praecessit, quia senior, quia avunculus, quia posterior regni dominus: hunc enim triplicem rationem assignat S. Hieronymus.

*Mosias
la Per
Fatum*

*Daniel in
Iren. loc.
num*

Daniel autem, assumptus a Dario in Medianam, constitutus princeps super satrapas regni. Cumque ob sapientiam pro ceteris regi carus esset, invidia principum ejus accusatur apud regem, quod contra regnum edictum quotidie ter Deum coli oraret. Unde, renidente flet multum rege, projectus in lacum leonum, ad voluntate lapide os facus obsignatur. Primum dilucido, rex Danielum a Deo servatum, et a leonibus illissem inveniens, ipsum edicuit, et accusatores ejus leonibus objicit, quibus subito devoratis, decreti publicatio per totum regnum Deum Danielis timendum praedicit. *Danielis. cap. vi.*

Eodem anno 1 imperii Daril Medi super Chaldaeos, anno 69 transmigrationis, Daniel intelligens ex libro Jeremie appropinquare terminum 70 annorum desolationis Ierusalem, et captivitatem Babylonie, prostratus coram Domino ieiunio, saccu et ciuere, confiteatur Iudeos prophetarum peccata sua juste captiui, oratque ut juxta summum promissum misericorditer reducere dignetur eos in terram suam. Cui apparent angelus Gabriel respondet, et indicat orationem ejus exaudit esse, et insuper revelat ei, quando templum, quando urbs et civitas Ierusalem rursum edificanda sint; quodque magis erat omnibus, praedicti ei tempus, quando vera libertas Christus venturus esset, nempe 70 hebdomadas (quarum unaquecum juxta Scripturam consuetudinem 7 annos contineat: faciunt ergo illa annos 490) Deo determinatas et definitas esse usque ad Christum; quando abolido et expiato peccato, Deus veram adducet libertatem justitiamque sempiternam. Itaque, ab exitu sermonis regis permisuri ut iterum adficeret Ierusalem, hoc est, ab anno 7 Artaxerxis Longimanus regis Persarum, quando misit Nehemiah reedificare Ierusalem, et usque ad illum diem, quo Christus Sanctus sanctorum, in suo baptismate celitus a Deo Patre per Spiritum Sanctum ungerneretur dux doctor Christianorum, fore hebdomadas 69

*70 heb
domadas
Daniel
revelat.*

Anno mundi 3418, ante Christum 531, anno 70 desolationis Ierusalem, peracto jam sabbato terra, mortuo Dario Medo, Cyrus rex Persarum monachum adeptus, statim monarchia sua anno 1 divinitus inspiratus, publicato ubique per totum regnum edictu, dat Judeis libertatem redendi in Ierusalem, et Iudeam patram ac terram suam, atque impensis regis iubet adficeri ibi templum Deo Israel, reddens eis 5400 aurea et argentea vasa templi, que absulerat Nabuchodonosor de Ierusalem. *Hab. xxxvii, 1 Esdr. i, III Esdr. ii.*

Anno mundi 3428, ante Christum 529, qui fuit tertius et ultimus monarchie et vita Cyri, ubi Daniel se luctu, jejuniu et oratione per hebdomadas afflixisset, videt, die 24 martii, iuxta fluvium Tigrin virum lineis vestitum, fulgentemque: unde timens et tremens ab eo confortatur, et docetur de Michaeli principe Synagogue Judeis auxiliante, et de variis bellis futuris inter reges Persarum et Græcorum, et inter reges Austr. id est Egypti, et Aquilonis, id est Syriae: item de Antiochę Epiphane, ejusque antitypo Antichristi se contra Deum deorum claturo, et ablatio iugi sacrifici, Iudeos per annos tres et semi persecuturo. Denique post magnam afflictionem mortuos resurrecturos, quosdam ad opibrium semipiternum, quosdam ad vitam eternam: ubi docti ac doctores ut stellæ fulgebunt. *Dan. capitibus x, xi et 12.*

sc doctor Christianorum, fore hebdomadas 69

COMMENTARIUS

IN ISAIAM.

ARGUMENTUM.

Quares primo, quis fuit Isaías? Respondeo, fuit filius Amos, ut patet cap. 1, vers. 1, non Amos minorius Prophete, ut putavero S. Epiphanius in *Vita Amos.* Clemens Alexandrinus, lib. I Strom., et Cedrenus in *Compend. histor.*; ille enim scribitur per aī initio, et per samech in fine; fuitque armaturus et rusticus, vellens sycomorus; sed alterius Amos, qui initio per *deph.*, et in fine per *sads* scribitur, atque hebreice significat firmamentum, virtutem, fortitudinem; radix enim *Yesh* **vers.** 3. *Isaías secundo,* quanta sit propheta Isaías dignitas, excellētia et obscuritas praē alii Prophētis? Respondeo: Pulchra ea hic describit S. Hieronymus, eaque patent ex multis. *Primo,* quia sicut Paulus rapitus fuit in tertium colum, ibique doctor et apostolus creatus missus est ad Gentes: ita Isaías videt Deum, ab eaque creatus Propheta, ut dicitur cap. vi; unde *Ecccl. XLVII. vers.* 25, Isaías vocatur «Propheta magnum, sanctus et fidelis; » quia quae Deus illi revelat, alacriter, libere, constanter et fideliter nuntiavit; alacritati testimonium est cap. vi, vers. 8, ubi Deus quasi hæcitem quem mittet ad duros Iudeos, fidens ipse et letus se offert. *Secundo,* quia *Seraphim*, a Seraphim accusans calculo igniti conseruatus est Propheta, factusque quasi Seraphinus et ordinis Seraphici, cap. vi, vers. 6. *Destinabatur enim Seraphicus.* *Tertio,* quia in Iebræo 4, 15, est eloquentissimus, teste S. Hieronymo, Unde et S. Thomas (vel quisquis est Auctor) Prologo in *Isaiam*: Isaías, inquit, tripliciter excellit alios Prophetas, scilicet pulchris similitudinibus, expressione sententiæ, venustate verborum: quia nobilis erat et eloquens. Solet enim Spiritus Sanctus organis suis se attenupare, ut in urbanis urbanus, in rusticis rusticanus, in eloquentibus videatur eloquens; perinde as tibicen in tibis subtiliter subtilius modulator, in crassioribus crassius, inquit noster Antonius Fernandius, Prologo in *visiones Isaiae.* *Quarto,* quia amplissimum, sublimissimum et clarissimum habuit lumen propheticum. Nihil enim fere est quod ad Hebreorum aliarumque Genitium statum pertinet, atque ab aliis Prophētis predictum sit, quod non multo luculentius et gravius in Isaia repertas. Isaías, ait Nazianzenus, *Orat. 3. in principiis,* vox sublimata Prophētas omnes antecellens; unde alibi

*Ante
Chris
tum 500.*

*Fuit co
reas.*

*Isaías
prope
lentia.*

vers.

*qui vi
dit Deum
ab eaque
creatus
est Pro
presa.*

*Isaías
prope
lentia.*

vers.

*qui vi
dit Deum
ab eaque
creatus
est Pro
presa.*

*Isaías
prope
lentia.*

*qui vi
dit Deum
ab eaque
creatus
est Pro
presa.*

*Isaías
prope
lentia.*

*qui vi
dit Deum
ab eaque
creatus
est Pro
presa.*

*Isaías
prope
lentia.*

*qui vi
dit Deum
ab eaque
creatus
est Pro
presa.*

*Isaías
prope
lentia.*

*qui vi
dit Deum
ab eaque
creatus
est Pro
presa.*

*Isaías
prope
lentia.*

*qui vi
dit Deum
ab eaque
creatus
est Pro
presa.*

*Isaías
prope
lentia.*

*qui vi
dit Deum
ab eaque
creatus
est Pro
presa.*

*qui vi
dit Deum
ab eaque
creatus
est Pro
presa.*

Quinto,
vix pro-
pheta
et quasi
Evange-
lium.

eum vocal Grandiloquum. *Quinto*, quia de Christo et Christianis ita prophetat, ut non videatur de futuri vaticinari, sed de præterita historiam texere, ait S. Hieronymus, ut qui Isaia legerit, versari se putet in Evangelio. Quare in Evangelii toloque novo Testamento unus Isaia sepius citatur et auditur, quam omnes reliqui prophetae simul juncti. Isaie enim testimonium quasi stellis interpunctum et irradiatum est Evangelium, ut qui illud expovere voluerit, simul Isaiam; et qui homo, simul Evangelium interpretari debeat. Hic enim virginem parentem, Christum conceputum, natum, quesumus et adoratum a Magis, fugientem in Egyptum, docentem, concionantem, miracula patrarent, patientem, morientem, resurgentem, venientem ad iudicium, judicantem et triumphantem, non tam in Scriptura descriptum legimus, quam in viva imagine expressum immemor; ut merito hæc propheta p[ro]p[ter]e reliquis vocetur et inscribatur Visio. Certe parvulum Emmanuel nolis natum, ejusque dolores cruciatu[m] et tormenta tam graphicæ et pathetice depingit Isaies, ut tam passio Jesu Christi secundum Isaiam, quam secundum Matthæum aut Marcum legi et indigatur possit. Quapropter Isaia plenus est spiritu, non tantum propheticæ, sed et Christiano atque Apostolicæ, ejusque propheta non tantum propheta est, sed et Evangelium. *Sexto*, quia non tantum prævidit et prædicti ea que paulo post, nec tantum ea que ultimus seculis Christi, sed etiam quæ tempore Antichristi in seculi mundi eventura sunt; hoc est enim quod ait, *Ecclesiæ*, 27: « Spiritu magno vidi ultima, et consolatus est Iugentes in Sion usque in sempiternum. » *Septimo*, quia fui thauathurgus, et sua oracula miracula confirmavit: nam per suas preces evocavi angelum, qui cecidit in exercitu Semnacherib una nocte 183 milia Assyriorum. Rursum reduxit solem, ejusque umbram in horologio Achaz, coquæ signo Ezechie regi sanctorum restituit, et quindecim annos vite addidit, *Isaiæ* xxxvi et seq. *Octavo*, quia plurimi annos prophetebat, videlicet sub Ozia, qui 52 annis regnavit, sub Joatham, qui 16; sub Achaz, qui 16; sub Ezechia, qui 29; perveniente ad regnum Manassæ filii Ezechie. Jam pone illum copiisse prophete anno 17 Ozie, ut tradit Eusebius in *Chronico*, restaurum ex regno Ozie anni 36. His additæ Joatham, 6 Achaz, et 29 Ezechie, colligunt annos 96, quibus prophetebat Isaia. Quare, si dicamus cum instar Christi et Joannis Baptista, ex more Hebreorum non copiisse prophete ante annum astatu trigesimum; hinc sequetur eum ad decrepitudinem vixisse, usque ad annum astatu 426, et ulterius: occidit enim eum Manasses, iuste non statim initio regni (copiis ipse regare puer annis 12 astatu); sed cum iam grandior et nequior esset effectus. *Nono*, quia Isaia non tantum Propheta fuit et Evangelista, sed et Apostolus, inquitur Cyrilus et Chrysostomus.

Sexto,
prædicti
ultima
Christi
et mu-
ndi.

Septimo,
oracula
miracula
confirmarunt.

Octavo,
prophet-
ati et
moralis.

mus, homil. *De S. Joanne Baptista*, tom. III; nam mitti petens missus est a Deo ad Judeos, cap. vi, vers. 8. Merito ergo Isaia in Synagoga Judeorum præceteris Prophetis maximi semper est habitus. *Decimo*, quia insignis fuit vita sanctitate et sui contemptu: fatus enim nudus plena luce in ipso sua patria et Iudeæ metropolitæ, puta Hierosolymis, vir nobilissimus, et fama ac auctoritate clarissimus, per triduum Dei iussu ambulavit, uti patet cap. xx. Rursum illustris fuit ejus pietas et misericordia; nam maximam operam posuit in consolando populo et Ecclesia: « Consolatus est enim Iugentes in Sion, » inquit Ecclesiastes, adeo ut ipse omnem respectu consolacionem, quia intimo sensu tangeretur et sentiebat afflictionem sui populi, cap. xxii, vers. 4. Denique emittit Isaia fortitudine, constans et libertas dicendi ac carpendi vita regum et principum, illeque commundi et prædicandi penas a Deo infligendas, ut patet cap. i, 10, et cap. xxxix, 3, et alibi. Illustror fuit haec libertas in Isaiæ, ex eo quod ipse haberet uxorem et familiam ac filium: quos omnes intrepide odierunt regum et principum pro Deo et veritate obiecit. Atque hac de causa Isaia martyrio coronari meruit. Unde S. Paulus, *Rom.*, x, 20, ait: « Isaia autem audet, et dicit: ubi Origenes? » Audet, inquit, et libere predicit, cum sciret sibi ex eo imminere mortem. Unde

QUERES tertio, an Isaia sit Martyr. Respondeo esse: nam communis Hebreorum et Patrum, ut Originis hic, homil. 1, Dorothei, Isidorii, Epiphaniæ in *Isaiam*, Chrysostomi, epist. ad *Cyriacum*, *Justiniani Contro Tryphonem*, Augustini, lib. XVIII. *de Civ. christi*, et aliorum, traditio est, Isaia sub Manasse rege sera discessit esse. Quam traditionem S. Hieronymus, lib. XV in *Isaiam*, in fine certissimam vocat, ubi et illud *Hebr.* xi, « sceti sunt, vel ut ipsi legit, serrati sunt, indicat ille de Isaia. Audi Tertullianum in *Scorpiano*, cap. viii: « David, inquit, exagitat, Elias fugatur, Jeremias lapidatur, Isaia securat, Zacharias inter aedem et altare trucidatur, perennes eroris sui maculas similes assignans. » Unde Romanum Martyrologium 6 iulii de Isaia habet: « In Iudea sancti Isaiae propheta, qui sub Manasse rege sicut in duas partes occubuit. » Et Chronicon Alexandrinum, sive Fasti Sieuli sic habent: « Isaia Vates Manasse sub diuisio occubuit, vaticinatus est annis nonaginta: tumulatus subter querum Rogel. » Et S. Ambrosius in cap. xx *Luce*: « quis ille, inquit, in capite vulneratus? Nimirum Isaia, cuius facilius compagem corporis sera divisit, quam fidem inclinavit, constantiamq[ue] detrivit aut vigorem mentis executit. » Audi et S. Zenon Episcopum Veronensem, et Martyrem, serm. *De Isaie martyrio*, m[ea]ra, sed obscure dicentem: « Isaia, ait, cum Christum prediceret, vel cum future dominationis elegium Israeliticu[m] populo muniassem, atrociter feritate blasphemantium commota barbaries, sectum a capite duabus eum vice-

Fab.
Martyr.
scotia
scrut.

lento supplicio quasi offulis bifidavit; jussaque a capite per annes usque ad scapulas secari cervicem. » Et inferioris: « Cum in capite, hoc est collecta sensualitas umbilico, serra viam facaret, et stridore reciproco sulcos dentium diceret, labebat erido lamina (serre), dum dentes infigit. Mox se ut ab cubiculo cordis concinamenti r[ati]o sector sollicitus defixisset, fontis fluenta purpureis laxatis venorum lapsibus, ne venas vermiciatim pollice profanus intenderet, croceus se afflatim imber infundit. » Et mox: « Pateretur quippe internum viscerum castidici juvenis laquo commercia, sonus buccine ferientis, profunda vivacitas, et sticta jenitina voluptam, sed Bellal filius Ezechie (Manasses) vir cruentus et prodigos genealogie, pythocorion antistes, in terra locis sacri pectoris fidei comitum, predicationis politice literarum curiam requirabit. » Quare temere haec traditionem negat Abulensis in IV. *Reg.* XXI, *Qwest.* XVII. Argumentum Abulensis est hoc: Isaia in Proemio non nominavit Manassæ, sed tantum Oziām, Joatham, Achaz et Ezechiam; ergo sub Manasse non prophetebat, ergo sub eo non est passus. Sed hoc argumentum infirmum est: utraque enim consequentia negari potest; nam enim nominari Manassæ cause varie esse poterunt, ut, quod Manasses jam tum esset puer, quodque non dia sub eo prophetebarit, inmo forte non prophetebarit, sed tantum cum docere et redarguere volerit, id eoque ab eo citoscis: nam ab eo occasum esse affirmant communiter Patres. Audi et aucto[r]em *Op[us] imperfeti in Mattha*, hom. 46, in illa verbis: « Jerusalem quæ occidit Propheta, et lapidat eos, » inquit: « nisi ad Isaia, et serrasti eum; nisi ad te Jeremiam, et lapidasti eum: nisi Ezechielem, et tractuum super lapides excerebrasti eum. » Vide hie quæ sit merces Prophatarum, doctorum et concionatorum, scilicet persecuto, passio et martyrium. Hanc lauream scatæ et adepti sunt Propheta, Christus, Apostoli omnes, S. Joannes Baptista, S. Stephanus, S. Chrysostomus et alii. Idem hodie expectant boni Pastores et predicatores, potenque hanc suis libertatis, constantis et laborum mercede esse magnam nimis. Ino Justinus supra, et Tertullianus, lib. III carm. *Contra Marcion*, docent serram hanc lignam foisse: locuta est enim Tertullianus de Isaia sic canit:

Quem populus sectum ligno, sine labe reperit,
Inumerum demens crudeli morte peremit.

Quod sane atrox fuit tormentum, presertim in homine sene 126 annorum. Unde patet Isaia morte sua per lignum presfigurasse mortem Christi in ligno crucis, perinde ut vita sua vitam Christi, immo nomine sui nomen Jesus presfiguravit. Isaia enim hebreus idem est quod *salus*, vel *Saluator Domini*, aut *Iesus Deus*, ut vult Leo Castrus. Quod enim nos dicimus Isaia, Hebrei dicunt Jesalas, quod exponi potest in *ypso Iesua* Ia, id est Jesus

Deus: totum enim Isaia id unum spectat, ut Iosephus Christum Redemporem et doctorem nostrum aut annuntiat verbis, aut moribus exprimat. Merito ergo ait hic S. Hieronymus: « Ignoratio Scripturarum (presertim Isaie) ignoratio Christi est. »

Porro mortis et martyrii Isaie causa fuit duplex. Martyr Prior vera, quod videlicet tam libere Manassæ regem, principes et populum increpasset, ut dixi, ac presertim quod cap. i, vers. 10, eos vocasset Principes Sodomorum et populum Gomorræ.

Rursum quod dixisset Deum Iudeos execravatum et reprehendatum, ac pro eius vocularum Gentes, hoc enim inuit Paulus *Rom.* x, 20: « Isaia autem audeat, et dicit: Inventus sum a non querentibus me: palam apparuit illis, qui me non interrogabant: » hoc enim summe pupillæ corda Judeorum. Simili ratione ceptavit martyrium S. Stephanus, dicens *Judas*: « dura cervice, et incircumcis cordibus et auribus, vos semper spiritu Sancto resistitis; » et S. Paulus, *Acto[r] xx*, 21, dicens: « Et dixit (Dominus) ad me: Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te. Audiabant autem (Iudei) eum usque ad hos verbum, et levaverunt vocem dicentes: Tolle de terra hujusmodi; non enim fas eum vivere. » Simili modo reprohensus a Zacharia filio Jolade, cum occidi curavit in templo, *Il Paral.* xxv, 22; et Amasis rex alteri Prophete se increpanti minatus est mortem, *ibidem*, cap. xxv, vers. 16; et Asa rex Hanani Propheta, a quo stultus argueratur, in nervum, id est in durum carcere, coniecti, ibidem, cap. xvi, vers. 10. Posterior colorata et quisita ad praetextum, quod scilicet cum Mosi dixerit Dominus, *Ezodi* xxxix, 20: « Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo, et vivet; » Isaia contrarium dixerit et scripserit, cap. vi, vers. 1, scilicet se vidisse Deum sedentem super solium excelsum: itaque crimen blasphemie Isaie impigerunt, ob illudque enim ad mortem damnarunt. Ita S. Hieronymus, Basilius, Haymo et ali, quin et Hebrei apud *Gatatinum*, lib. IV, cap. xxii, qui tamen more suo fabulas admiscent de cedro quæ Isaia, dum Manassem fugeret, se apertos excepit, in qua et cum qua a Manasse dissecutus est.

Dices: Illa Isaia increpationes principum et prophetæ jam præterierat sexaginta annis. Respondeo: Ita est, sed eam principes refrigerunt novo regi Manassi, qui homo impius et sanguinolentus cum rursus simili modo corriperebat ab Isaia, tum ob alias præteritas principium increpationes, ab Isaia factas, et scriptis mandatas vulgatasque, que quotidie a multis legebantur, eum occidit.

Audi S. Hieronymum enarrantem in Isaia calamias, aliaque ad ipsum et Manassem spectantia, I *Qwest.* in lib. II *Paral.* sub finem: « Tandem Hebrei, inquit, eundem Manassem filium fuisse filium Isaiae, et ideo in hoc loco, quanquam nomen matris scribatur, patris tamen illius non

scribitur; quia indignus erat profanus rex tanto
tempore. Tradunt Hebrei idcirco occisum Isaiam, eo
ad eos appellaverit principes Sodomorum et
Gomorrhæ. Et quia dixit: Vidi Dominum sedem
eum per Moysen dixerit: Non enim videbit
se homo, et vivet. Et quia dixit: Addet Deus ad
dies tuos quindecim annos; eo quod per Moysen
dixerit: Et numerum dierum tuorum implebis.
Et quia dixerit: Querite Dominum dum inventiri
potest, invocate eum dum prope est; cum dicatur:
Quis est tam propinquus, quomodo Dominus
Deus noster, quando cum invocavimus? Et cognovit
Manasses quod Iudeum ipse est Deus. Num
enim in Babylonem duxerat fuisse, et in vase
aneo perforato missus, admoto igni, invocavit omnia
nomina idolorum que celebat: et cum non
fuisse ab eis exauditus, neque liberatus, recorda-
tum fuisse, quod a patre crebro audierat: Cum
invocaveris me in tribulatione et conversus fu-
ris, exaudiens te, ut in Deuteronomio scribitur;
exauditum cesse a Domino, et liberatum et reduc-
tum in regnum suum, et in modum Habacuc re-
dictionis, sicut illi deductus fuerat in Babylonia.

*Nota de S. Epiphanius et Dorotheus in Vita
Isiae.* Tradunt S. Epiphanius et Dorotheus in Vita
Isiae eum suis precibus impetrassæ fontem et
aquis Siloe, additum, cum hostis Hicrosolyam
occupant, Judæi advenientibus fontem hunc
aqua subduxisse: ideoque Judæos Isaiam sepeli-
visse juxta Siloam, ut aquas ejus suis precibus in
finem usque mundi permeraret. Addit Dorotheus
Isaiam antequam seceretur petuisse aquam, eam
que divinitus ex hoc fonte missam esse: unde
eum vocatum esse Siloe, quod interpretatur Mis-
sus. Alii rem sic narrant, scilicet Isaiam ante mor-
tem postulasse a carnifice aquam, quam cum negar-
et carnifex, in os Isiae coelestem aquam divi-
nitatis influxisse, indeque aquam illam dictam esse
Siloe, quia missa erat ex oculo: ut Isiae seruitus
fuerit pars Christi, cui pariter in cruce distento
et stentio vinum et aquam negarant Judæi, et pro
ipsiis fel preberarent. Verum horum fides sit penes
ipso. Denique tradit Codrus anno 35 Theodosius
junioris reliquias Isiae Panedem translatas,
et templo S. Laurentii fuisse depositas. Denique
audi elegia Isiae in unum congregata ab Ecclesiasti-
co, cap. xlvi, vers. 23: «Purgavi eos (Judæos)
in manu Isiae sancti Prophetæ. Dejeicit castra As-
syriorum, et contrivit illos Angelos Domini. Nam
fecit Ezechias quod placuit Deo, et fortiter ivit in
via David patris sui, quem mandavit illi Isaias
Prophetæ magnum, et fidelis in conspectu Dei. In
diebus ejus retro redit sol, et addidit regi vilam.
Spiritu magno vidit ultima, et consolatus est lu-
gentes in Sion. Usque in sempiternum ostendit
futura, et assecundita antequam evenirent.»

Querens quartu, quoniam est totius hujus operis et libri Isiae argumentum? Respondeo. Ope-
ris quasi compendium est ipsum ejus caput pri-

mun. Nam tam cap. i, quam tunc deinceps opera
repræsentat peccata populi sui temporis, puta
ignorantiam et neglectum Dei, superbiam, fiduci-
am suarum virium et operum, contemptum
fratrum misericordiarum, fraudes in judicis publicis,
sodomiam, et maxime idolatriam. Inde secundo,
transit sepe ad Judeorum rejectionem, vocatio-
nem Gentium, aliaque Christi et Ecclesie myste-
ria: idque sepe facit latenter et subito quasi avo-
lans a typo ad antitypum, a Judeis ad Christum
et Christianos: hic enim est mos et raptus Pro-
phetarum, maxime Isaie; qua de causa ipse ob-
scuor est. Quare duas operis hujus sunt partes
principales: prior habet oraculum triste, objurati-
onum et communitorum; confinque quinque
sectiones, et porrigitur a cap. i usque ad xl.
Prima sectio est a cap. i ad vii, quo Judeorum
sceleris arguit, disce ministrum cladem tum Assy-
riacum per Semnacherib, tum Babyloniam per
Nabuchodonosor, tum Romanam per Titum, ac de-
nique, cap. vi, eorum execrationem et reproba-
tionem tempore Christi. Secunda sectio a cap. viii
ad xiii extenditur, quo Emmanuel ex virgin-
e ortum, victoriam, nomina, imperium, gratiam,
predicationem, conversionem Gentium, septem
spiritus Sancti, crucem, sepulcrum glorio-
sum, et triumphum per epiphoinographice de-
pingit. Tertia sectio a cap. xiii ad cap. xxiv con-
finet onus, id est prophetiam de excidio orbis ob-
impictatem hominum, in fine mundi; de gehenna
reprobatorum, de gloria panorum salvandorum,
et oratione canticis et hymnis Eucharisticis, deque
vindicta et excidio regni Leviathan, id est dia-
boli. Quarta a cap. xxviii ad xl xix reddit ad onera
temporis praesentis, eaque varia mixtum pertrac-
tum, puto de excidio decem Tribuum, deinde du-
rum, mox Semnacherib, mox totius orbis, mox
infidelitatis et impietatis per adventum Christi us-
que ad cap. xxxvi, ibi enim usque ad cap. xi, a
propheta transit ad historiam Semnacherib et Eze-
chielæ, narrativa ea que de his predixerat, re ipsa
fuisse implita.

Posterior principialis Isiae pars habet oraculum
suave et lumen de Christo et Ecclesia, constans
adhortationibus, consolationibus, promissis; at-
que licet haec pars cum priora sepe commisceatur,
proprie tamen incipit a cap. xi, et porrigit
usque ad finem libri. In ea sepe gestis et exulta-
tibus Isaiae, presertim ubi (quod sepius fact) agit de
vocatione Gentium ad Christi fidem, gratiam et
salutem.

Porro Isiae stylus et facundia in hoc tam mol-
tiplici argumento multiplex et admirabilis est:
nunc enim sublimis assurgit, nunc supplex se di-
mittit; nunc stylus hilarat effuse, nunc stringit
et acut, nunc tardat et incitat; nunc minutu-

nunc blande solatur; nunc dociles benigno exci-
tat, nunc renientes violenter exagit, et quasi
detonans sternit. Unde Isaia a S. Chrysostomo,
homil. 8 in Genes. vocatur «Prophetæ vocalis-
mus: » et hoti. 40 in 1 ad Corinthus, « Magnilo-
quentissimus. »

Nota primo: Preter hunc librum Isaia scriptis
alium de gestis regis Ozias, ut patet II Paralyp.
xxvi, 22 (1).

(1) Hec ex doctore J. Jahn subjicere licet, quanvis
ejus in vindicandi quibusdam Isaia vaticinia ratione-
ex toto probare non possumus.

DE INTEGRITATE VATICINORVM ISAIE.

S. 1.

An Isaia vaticinia sunt integra.

Non omnia Isaia vaticinia conservata esse liquet,
primo, quia nullius legitur, quia occasione Isaia filii pri-
mogeniti, qui cap. vii, vers. 3, cap. viii, vers. 18, cap. x,
vers. 21-22, memorari, nomine proprium, *refugia*
renuntiantur, indiderit, cum ratio denominatio filii secun-
dandi, *festiva diruptio, avara deprudatio*, cap. vii,
vers. 3-4, discretis verbis indicatur. *Secundo,* plura loca
principio vel fine carent, et non sunt nisi manca frag-
menta, ut cap. xiv, vers. 24-27; cap. xix, vers. 28-32;
cap. xxi, 11-12; cap. xxv, vers. 13-17; in fine quoque
cap. v et viii, vers. 1-2, quiescant desiderari videntur.
Tertio, si Isaia ultime Ozias annus mutus auspiciis est,
desum quoque vaticinia, quae sub Johanno edita; nam
illa cap. ii, non sub Johanne, sed sub Achazo edita
sunt, prout cuiuslibet historie suaro lectori patebit; nec
Rosamulleris in sua Scholiorum editione aliud evicit.
Quarto, si Isaia est auctor secundum parte libri, quod
deinceps ostendemus, videntur etiam deesse aliqua magis
perspicua vaticinia ex versione reipublicæ Judææ, et
de deportatione civium. *Quintum* cap. xi, videtur esse
mancum; non equidem ignoramus, sed in media rem
rapi; et si in hunc locum non satis commode conteritur,
presertim cum Prophetæ hic, sicut cap. xii, vers. 21,
statur singulari illa formula: « Dicit Jehovah, a qua
processisse arguit, quando dicturus sit.

S. 2.

Omnia vaticinia sunt ab Isaia.

A tribus ultimis abbas decenniis non panca Isiae va-
ticinia permitti impinguantur, et omnia contra gentes
estata, imprimis vero ultima 27 capita hinc Prophetæ
abjudicantur, ac argumentis non levibus in tempora
xxiiii Babylonici rejecuntur, quia tamen repetitio septu
diligenti examine minime satisficerunt, et contra offerant
se argumenta gravia, quae has partes Isiae vindicant, et
iam expoundede veniant. *Primo,* eloquio in diversis his
vaticiniis vel discrepat; ubique eadem recurrent re-
ferre singulari enarrationes et imagines ab arboribus
presertim cedris, abietibus et queribus, a doloribus
partus, ex historia, et ab state atrae deponitiae. *Ita* vaticini
vobis utique in medium res cadit, et ubique cantica
inserta sunt; sicut cap. v, vers. 4-6; xiv, 4-30; xvi, 1-5;
in eodem praecessu modo cap. xii, vers. 10-13; cap.
xxi, 10; xliii, 7; lxv, 11. Unique etiam eadem observa-
tur claritas et obscuritas, eadem repetitiones, et eadem
clarissima lingue euphonias; visiones quoque, cap. xii, et

cap. xl, ut cap. vi; immo et singulares dictiones saepe
excedunt, ut *לְמִזְרָחַ* in prima parte 17, in secunda
12 locis, *לְמִזְרָחַ* in prima parte quater, in secunda part
series, quod alias in Biblio tantum novies occurrit;

לְמִזְרָחַ quod non nisi in Jobo quater, hic vero in prima
parte bis, in secunda quinque obviuus est; *שְׁנָא* cap.
lxv, vers. 10; prout cap. xxxix, vers. 9; cap. xxxv, 2;
בְּנֵי cap. xl, cap. xxii, 1-2; *לְמִזְרָחַ* cap. i, vers.
11-18; *לְמִזְרָחַ*, vel *בְּנֵי* cap. xlii, 10, pro quo aliqui prophetæ dicunt
לְמִזְרָחַ. Proprium quoque nostro Pro-
phetæ est Sabao, cap. xxiv, vers. 2, 7, dicere *לְמִזְרָחַ*
extensione seu processu, et cap. xlv, vers. 14, *לְמִזְרָחַ*
homines mensura seu altus, et plura similia quo locis
hic non caput.

Stylus quoque sublimitas per omnia vaticinia non ma-
gis variat quam in poetis, quae ab sollem anticore
diversis temporibus exarata sunt, ut in diversis psalmis
Davidis; et stylus quidem per omnia talis est, quidem ex
captiuitate Babylonicae minime exspecie. *Esto,* stylus
non ab estate solum, sed ab excuso quoque ingenio pen-
deat, inde tamen non efficiatur, vero esse simile, quem
quam exilio Babylonico in carmina fudisse, ut id
absque testimonio historico, et sine dubio quoque traditione
asserere licet; presertim cum in Jeremiam et Eze-
chiel, quibus nec politor, nec ingenium defuit, nihil
sunt legamus.

Lingua etiam ipsa pon est ea qua in Jeremiam et Eze-
chiel obseruat; quenamque in exito lingua hebraicæ
cum felicis excoluisse, verisimile non est; neque in Za-
charia, qui proferri solet, hæc linguae conditio deprehendi-
tur.

Denique dispositio et ratio tractandi materia, in om-
nibus his vaticiniis eadem est. Sicut cap. vii, haliter
vaticiniorum historie intextum, quod, cap. viii-xii, vatici-
nia absque inscriptionibus consequuntur, ita quoque
cap. xxxix historie intextum est vaticinum, quod se-
quantur vaticinia sine inscriptione. Prout in tripla parte
tripla occurunt vaticinia de Sanckerib, ita etiam in se-
unda parte plura sunt vaticinia de versione monachis
Chalcidicæ, atque de rebus Hebreorum ex captiuitate.
Sicut in visione cap. vi legitur, Prophetæ suis vaticiniis
nulli effectum; ita vates, cap. xiiii, vers. 16, 23, xlii,
xiiii, 4, et imprimis cap. xliii, vers. 4, lxx, 6, conque-
ritur conatus suis frustantes eis.

Secundo, ultimus temporibus non congruit, quod
cap. lxvi, vers. 1-6, de templo legitur, de quo Agrippa
et Zacharias prorsus alia dicunt. Multo minus quispiam
in exilio cap. xliii, scribere potuit, minima et omni-
mo interitum urbis Babylonis, quem Jeremias, cap.
L-ii, perspicua vaticinata est, nondum fuisse predictum,
neque cap. iii, vers. 4, de solo potuit *Egyptis* et Assyr-
iis Hebreorum hostibus loqui, et Chalcidico prermis-
tere.

Severe reprehensiones, cap. lvi, vers. 9, lxv, 11, im-
primis reprehensiones pastorum, in est regnum, cap. lvi,
vers. 11-12; exhortationes non tantum idolatrie, sed
etiam immolationis prolum, cap. lvi, vers. 1-10, et
enormis corruptionis, cap. lvi, vers. 6-9, ix, 1-8, a
temporibus exilio prorsus abhorrent, ex quibus expectes
potius mentionem vaticiniorum Jeremie, ut Daniel, ix,
2, et plura de Mehestanis seu cultoribus Ormuzdi, quam
unicum illam allusionem ad duorum principia, cap.
lxv, vers. 7, quæ profecto antiquior etiam rivo a per-
misus credita fuerunt.

Tertio, Jeremias profitit se vaticinia hæc legisse, atque

COMMENTARIUS IN ISAIAE ARGUMENTUM.

rum Sanctum : qui exploratus est error et heres.

Terzo. Venetis prodit liber sive visio Isaiae hoc studio : *Viso admirabilis Isaiae Propheta in raptu*

Tertius quidem septem annis ante eversa Jerosolyma, *Jerem.* 1, 49-64; nam cognatio vaticinii Jeremias, cap. 1-11, etiam illi vaticinii Isaiae, de quibus queritur, manifesta est; neque dici potest, auctorem controversorum Isaiae vaticiniorum sub finem exili, legisse librum Jeremias; nam vis est qui solus sibi constat, sibi soli imputatur, neque alias imitatorum est contrario notum est, Jeremias preseruit in vaticinio contra gentes exteras, antiquiores prophetas legatos, et plura ex eis sa fecisse. Collationem utrinque prophetae exhibet in introductione germanica. Observantur quepiam in aliis quoque prophetis, ex nostris controversis, ut vaticinii depropria, ut *Zephani.* cap. 11, vers. 14-15, ex *Ioseph.* xii, 21-22; *Ezechiel.* cap. xxxviii, ex *Ioseph.* lvi, 10 et sequenti; *Ezechiel.* xxv, 20, xxxii, 14-17, xxxvi, 18-33, ex *Ioseph.* xv, 8-28; *Ezechiel.* xxxvii, 18, ex *Ioseph.* xxxii, 20; *Ezechiel.* xxxvii-xxxix, ex *Ioseph.* lxvi, 6-18. Hacqueamque ex Isaiae de propriae, jamdum observatum est.

Quarto. Cyrus in litteris publicis, *Estrus* 1, 2, ad Deum omni sibi o*mnipotens*, et accessisse, atque mandans ut ei templum Jerosolymum extrahat, que verba, ut et ipsa Cyri gesta, nomine dimisso Iudeorum in patriam, assignatio sumptuum in structuram templi, et restituitionem variorum sacrorum non Iesu prediti, explicit nequeunt, nisi ei, prius Josephus reberit, haec Isaiae de eis personis vaticinio exhibita fuerint, quorum divinitate manifesta permotus sit, ut Iudei tanta praestaret. Non Cyrus erat ille qui sibi vaticinio recentia et vix in lucem emissa pro antiquis ostendit passus esset, ut tacem, non doceasse viri qui ipsi fraudem, si quepiam hac in re interessarent, detexissent; neque etiam Melethas Cyrus, qui Ormuzdo nomen pyrza adiecit, tam facile moveri poterat, ut magnificientissimum Deo Iudeorum templum extremeret.

Mirum quidem videri possit, Prophetas tam multa diuersa de redditu ex Babilone, quia de deportatione dissentientem fuisse; et quipiam de haec re omnino dicit, ut *cyp. xxxv.* cap. vi, vers. 11-13; cap. vii, vers. 6-9; cap. xi, vers. 11-12; atque Michaeas, *Ioseph.* coevus, clare de haec deportatione et de evanescere Jerusalem loquitur, et ut Isaiae in illis dixisse videtur, quae nobis conservata non sunt; nam Propheta, qui igitur reditum canit, deportationem, quoque predicando non magis secum ipse pugnasset, quam Jeremias qui utrumpque prediavit.

Opinatur quoniam analogia, juxta quam Prophetas non haec remota eventus preconire existimantur quales sunt illi de Chaldeis, de Medis et Persis, de Cyro et de regnali Heseciae in patriam, ab Isaiae predicti; ast haec analogia, et iam monstra, nequam universali est.

Sed ponitur quoniam Chaldeis, Medos Persae atque Iudei populi eis obscuri, et pro prorsus ignoti, cum tamen Medi 100° ferent annis ante Isaiam et Ezechiam (886 ante Christum, 118 post schismam) sub rege Arabe, fratre juncti cum Uesey, prefecto Babylonie, evertentur, primam Assyriorum monarchiam; subsecuta quidem est Medorum, *ancilla* 76 annorum, verum anno 10 Ezechias (728 ante Christum, 287 post schismam), regem eorum Dejeecon, conditorem Echatanorum, cuius filius Pascortes (665-643 ante Christum, 810-832 post schismam) novum regnum Assyriorum bello aggressus, in obliuione urbis Nurus interfectus est. Sub Czaxare I autem Zoroaster versus regnum Medorum forens.

Hoc iam antiquissimis temporibus erat celebre regnum, *Genes.* cap. xiv heque in *Isaiae* et *Daniel.* vi, 28,

mentis, que divina Trinitatis arcana, et lapis genitus humani redemptionem continet. Testis est Sixtus Senensis in *Isaiae*.

Denique putant Judei, teste R. David Kimchi,

COMMENTARIUS IN ISAIAE ARGUMENTUM.

Isalam scripsisse Proverbia, Ecclesiasten et Cantica Canonicorum. Verum haec non Isaiae, sed Salomonis esse communis Catholicorum est sententia.

Queres quanto: Qui et quales hic sunt commentatores? *Respondeo:* Scriptis, inquit S. Hieronymus, primo, Vigilias in Isaiam 30 volumina, et 25 homilia, (jam tamen tantum existant novem, ecque fere in caput vi.)

Secundo. Eusebius Pamphili scriptis volumina.

Tertio. Didymus 18.

Quarto. Appollinaris etiam punctum, et quasi per intervalla.

Quinto. Martyr Victorinus latine: sed nec ipse, nec ceteri hucusque recensiti jam existant.

Sexto. pro his omnibus doce commentarius est Cyrilus.

Septimo. scriptis S. Basilius in 16 prima capita, atque hinc inde egregios quosdam molles locos interserit. Notat Leo Castrini, pag. 68, La-

tinam versionem Cyrilli et Basili videlicet Iudaicis traditionibus, vel fabulis ab aliquo hinc indispersam, eo quod illa in Greco exemplari desideratur.

Ottavo. S. Chrysostomus in *fig.* tom. I habet 8 homilia in Isaiam, e quibus quinque sunt in caput vi. Scriptis et Procopius Gazensis more suo breviter, nervoso et eruditile. Inter Latinos primas jam et tempore et doctrina, in sensu presertim literaliter vestigando, obtinet sanctus Hieronymus, cuius laus vel maxime existat in Commentariis hisce in Isaiam aliosque Prophetas.

S. Hieronymus quasi abbreviator sequitur Haymo Episcopus Halberstadiensis, qui breviter et dilucide Isaiam et Prophetas explicat. Post Haymum scriptis Rupertus, qui maxime allegorianus tractat, et omnis pene de Christo interpretatur: more suo est moralis. Post Rupertum scriptis Joachim Abbas Florensis, qui novo miro modo explicat Isaiam et Jeremiam, nimirus propheticus.

Nam prophetias de genibus prisca ante Christum explicat de gentibus fidelibus post Christum. Tam ergo Prophetam agit quam Isaiae vel Jeremias, itisque sepe obscurior est; v. g. onus Babylonis, Philistium, aliarumque gentium, de quibus agit Isaiae cap. xii et seq., sic generaliter explicat et adaptat: « Onus, inquit, Babylonis secundum concordiam tangit Romanum, siue Chaldaea Alemanniam » (Cur non potius Italiani? iacet enim Babylon erat metropolis Chaldaeorum, sic Roma est Italia). « Onus Philistium secundum concordiam, Lombardos et alios Italos; Onus Moab et filiorum Ammon, Principes Latinos et Grecos; Onus deserteri maris, Africani et alios Saracenos; Onus Duma vel Idumei, tangit negotiatorum Iudeos, Sapientes, et Legistas, et Grecos; Onus in Arabia, Hispanos et Marchianos; Onus vallis visionis, cunctumque Ordinis Regularis; Onus Tyri, Sculcos et regnacolas sibi subjacentes; Onus Egypti, Iudeos, Danos et Francos; Onus Damasci tangit Thuscos et Ligures, in gladio verbi Domini, et ferro effundendos et contendoros. » Similiter scribens in cap. iv *Jeremiam*, et in cap. xiv *Apocalypsin*, prophetat duos fore Ordines qui reformatur sint Ecclesiam, eosque adluminatos fuisse per corvum et columbam, quos Noe emitis ex area, *Gen. viii.* Quin et ferunt ejus iussu depictos fuisse S. Dominicum et S. Franciscum cum sigillibus, et habilibus suis, supra fores veteris sacrarum S. Marchi Venetii, qui usque in praesentem diem manent, cum conselto Joachim etate reverentissime S. Dominicum et S. Franciscum, serf medicas. Num jam vivent S. Dominicus et S. Franciscus, qui paulo post Ordines suos instituerunt, ut notat P. Posselinus in Bibliotheca verbo *Joachim*. Multa alia prophetat de Friderico Imperatore, Henrico, et alii, sed sepe tam obscure et enigmata, ut *Cedipo* sit opus: de quibus quid sentiendum sit, dicunt Procerio in *Apocalypsin*, quam post Prophetas edere destino. Videlicet ipse prophetas

§ 3.

Vaticinia Isaiae abducata.

Quae contra nonnulla vaticinia Isaiae opponuntur, pan-

discent possum.

Primo. fragimunt *Isaiae* cap. ii, vers. 2-4, ab illo, qui ad finem exili Babyloni vaticinia diversa in nostrum volumen colligentes putator, per errorem assumptum esse dicunt; ast iam videntur, ab Isaiae ex *Micha.* cap. iv, vers. 1-3, et ab *Micha* ex *Isaiae* 9, 4-5, vel ab utroque ex antiquiori vaticinio depropria posse.

Secondo. duo capitula, xi et xii, Isaiae abducata furent, quod cap. xi, vers. 11-14, remissorium Israelitorum et Iudeorum relictus ex Assyria et Egypte aliisque regionibus predictor. Ast haec relictus etiam a covo *Micha*, ab *Osea* et ab *Amos* predictus fuit.

Terzo. vaticinia, cap. xv-xvi, tribus annis ante vastationem Moabitidis per *Nebuchadrezzarem* xv, 13-14, scriptum putator, quia *Zephania.* u. 8 seq., et *Jeremias* cap. xlvi, eandem Moabitidi calamitatem predictum. Verum quis ostendat, Isaiae non de calamitate illa, qua ab Assyris instabat, loqui? aut quis cogitet Assyrus Moabitidi pepercisse? Vastata itaque fuit ab Assyris, ut Isaiae predict, et denun rursus a Chaldeis, de quibus *Zephania* et *Jeremias* loquuntur. Vaticinium autem hoc Isaiae, multo esse *Jeremias* antiquius, dubio carat; nam *Jeremias* cap. xlvi plura ex eo deproprietat, ut cuius conferant pateretur. Ese vero ab ipso Isaiae, arguit vel temporis definitio, que Isaiae alias, ut cap. vii, vers. 14-17, viii, 4-8, consueta est.

qui contendunt Isaiae non facile tot vaticinia de una Babyloni irruptione editurum fuisse, non advenit eventum huic fuisse maximum et gravissimum, et ab Hebreis in religione conformatum quoniam plurimum contulisse, ut plura vaticinia optime merentur et haec ab Isaiae profecta esse, eloquio et stylus confirmat, non qui magis variat quam in diversi Hariri concessibus, et in diversi Davidis psalmis.

Quarto. vaticinium *Isaiae* cap. xxxvii, in recentiori tempore conjectum est ob paronomasis frequentiores, quatenus in oratione Orientalium singularia sunt lumina, quibus coevum Micham non minus frequenter uti vidimus, ut in argumentum recentioris istatis eo minus utitur, quia etiam Isaiae alii paronomasis sepe uituntur, et *Isaiae* 1, vers. 7, 23; vi, 4, 5, 7; vii, 8, 22-23; xxxi, 2; xxxi, 16, 18, 19.

Quinto. caput xxxv *Isaiae*, quo vastatio Iudeorum predictur, recentius ex istimatui, quia eadem vastatio a *Jeremias* capite xlii, vers. 7, et *Ezechiele* capite xlv, vers. 12, predicta, et per Nebuchadrezzarem denuntiata sit, que ab ap. 19° Isiae minima distat. Verum argumentum comprobato non fuit, Isaiae cap. xxxv, non longi de alia cala instante, per Assyrios Idumeam infensa, quia *Amos* 1, 14-15, ante Isaiam, locutus fuit.

Sexto. *Isaiae* cap. xxxvii propositus nullum aliquem speciosum recentioris istatis indicium exhibet, et atatem *Ezechiel* versus 8, collatus II regum xvii, 25, manifestat,

COMMENTARII IN ISAIAM ARGUMENTUM.

S. Scripture, sua statu susque temporibus, puta saeculo XII et XIII post Christum (floruit enim ipse anno Domini 4200) accommodare voluisse; sed quam concinne et vere, non satis liquet; presertim quia indefinite et generaliter loquitur, ne certum designat tempus, quo ea que propheta implenda sint. Jam ergo ejus prophetic parum titles sunt, tum quia generales, tum quia obscurae, tum quia præterita, tum quia ambiguae. Plerunque enim per parabolas prophetat de septem Ecclesiis temporibus, et de oneribus sexii temporis: eumque proinde hac in re secuti viuent Petrus Galatinus, Obertinus de Casali, et similes scribentes in Apocalypsin, eamque adaptantes septem futuri Ecclesiæ statibus. Fundamentum eorum est, quod censeant nihil in veteri Testamento gestum esse, quod in novo pariter geratur aut gerendum sit; quod de re scriptit Joachim libro de Concordia novi et veteris Testamenti. Post Joachimum scriptit D. Thomas in Isaiam et Jeremiā: hunc tamen commentatorum non esse S. Thome Aquinatis, aut certe multi ei infarta esse consent Sixtus Senensis, Adamus Sahout, et noster Delrio: nam in multis judicata. Exempli instar sit illud cap. II: « Accedo ad prophetiam, » hoc est, inquit, accedo ad uxorem tuam, o Isaiā : qui sensus Iudaicus est. Antonius tamen Senensis in Bibliotheca Ordinis Predicatorum, cum aliis contendit hoc opus esse S. Thome Aquinatis, quia ejus doctrinam et stylum redoleat: more enim D. Thome sepe terminis Scholasticis citetur, atque hinc inde questiones Scholasticas immissit. Verius est hec Commentaria esse Thome Doctoris non Angelici, sed Angeli, qui ex Ordine Praedicatorum Theologia Scholastica Professor floruit sub anno Christi 1400. Eiusdem enim sunt Commentaria in Genesim, quae hisce similia sunt, et falso S. Thome Aquinai scribuntur; plane enim videtur hic auctor R. Salomon et Lyrane esse posterior, ab hisque Iudaicas hasce traditiones accepisse.

Ex recentioribus scriperunt multi. Eminent Franciscus Forerius Ulyssiponensis ex Ordine S. Dominici, et regum Lusitanie concionator, qui ex Hebreo textu reconditos rimatus et afferit sensus; item Adamus Sahout et S. Francisci familia, olim Lovani Professor, qui literam doceat et pie, apieque ad mores expediet. Leo Castrius ingenus scripti volumen: hic totus est in versione Septuaginta explananda, estque in Patribus verissimus, ac hostis acerrimus Judeorum, contra quos omnia pene Isaiæ dicta torquet. Vatablus brevi scholio suam, id est Leonis Hebrei Tigurini, ex Hebreo versionem de more illustrat. Scriptit et Hector Pliotus succulente: sepe enim ad moralia excurrit. Hieronymus Osorius bonam Isaiæ paraphrasim edidit. Denique scriptit fuse et eloquenter Arias Montanus; qui hic tamen brevior et doctior est quam si alibi: item Didacus Alvarez, et Paulus a Palatio. Novissime scriptit justum

COMMENTARII IN ISAIAM ARGUMENTUM.

gas Risius Maronita, Archiepiscopus Damascenus, cui Arabicæ lingua materna est, Syriaca familiari Spīacæ, enim utitur Damasceni et Maroniti in sacris. In Syriaca operam ei strenuum natal R. P. Joannis Baptista Ferraris, Societatis nos-

trae, publicus lingue Syriacæ in Collegio Romano professor. Citabo utramque in locis illustrioribus, ubi vel lucem afferunt, vel novum sensum, ad copiam. Illis auctoribus attribuat et accepta referat lector.

(1) Inter recentioris abduc temporis interpretes, addere licet, ex catholici:

Paulus Peyron, ex ordine S. Bernardi, et Sorbonianum doctorem, anno 1708 mortuum, qui scriptit opus, cui titulus: *Essai d'un Commentaire littéral et historique sur les Prophètes*, in 12; Paris, 1793; quod perspicue prosernit historiam regum Iuda et Israel explicit.

Guillelmum Franciscum Berthier, ex societate Jesu, anno 1782 mortuum, auctorem operis egregii quod inscripti: *Isaie traduit en français avec des notes et des réflexions*.

Georgium Frederic Seiller, unum e doctissimis Germanie theologis, qui obiit anno 1807, et Isaiæ interpretationem composuit, quam germanica lingua inscripsit: *Iesajas, aus dem hebraischen übersetzt, und mit Anmerkungen erläutert*, et quae testimonio Rosenmüller explanationis alii commentatoribus ignota habet.

H. Bodin presbyterum Turonensem, qui anno 1834 opus in 8o in lucem protulit, cui titulus: *Le livre du Prophète Isai traduit en français sur le texte hébreu avec des remarques*; quae quidem interpretatio salis praestantem eruditissimum, et styli elegantiam in auctore comprehendit.

Ex hereticis vero commentariis, quo inoffenso peccato percurriere non licet, indicare sufficiat: Campagni Vitringi (1714-1720, 1749-1751); Dederlein (1773, 1780, 1789); Roberti Lowth Londiniensis Episcopi (1778); Guillelmi Gesenii (1820, 1821); Gotthilf Hensler (1783), *Commentarius in Isaiam*.

Alli aliquam tantum partem prophetiarum Isaiae obclares conati sunt, ut Piper in opere: *Integritas Isaiae a recentiorum conatis vindicata* (Gryphise, 1793); M. J. H. Beckhaus, in opere germanico scripto: *De integritate Prophetiarum veteris Testamenti* (Halle, 1796); C. J. Greve, in prestansissima sua interpretatione ultimum capitulum Isaiae (Amsterdam, 1810); Jos. Dir. Melier, in opere: *De authenticitate oraculorum Isaiae* (Hamburg, 1825); Adolphus Fredericus Klerck, in opere cui patricio titulus: *Biblischer Versuch*, et E. W. Langenberg, in prima parte operis: *Christologie des Alten Testaments* (Berolini, 1829).